

Биљана Влашковић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Наслеђе 26 • 2013 • 269-272

ПИОНИРСКА НАУЧНОФАНТАСТИЧНА СТУДИЈА О ЖАНРУ АЛТЕРНАТИВНЕ ИСТОРИЈЕ

Александар Б. Недељковић, Алтернативне историје 1980-1950,
Лири, Крагујевац, 2013.

Књига Алтернативне историје 1950-1980 Александра Б. Недељковића, која представља допуњену верзију ауторове докторске дисертације, прво је издање у планираној серији научнофантастичних студија у издању издавачке куће Лири из Крагујевца. Дело се састоји од једанаест поглавља. У прва два поглавља – „Аксиологија научне фантастике” и „Алтернативна историја” – теоријски се одређују предмет, методе и циљеви рада, дефинише жанр алтернативне историје као поджанр научне фантастике, и полемише о томе шта је књижевно вредно у СФ жанру, који, како сматра аутор, не припада главном току књижевности. Преосталих девет поглавља баве се анализом седам романа који спадају у жанр алтернативне историје: Почните јубилеум, Човек у високом дворцу, Двери времена, Последњи звездани брод са земље, Паване, Гвоздени сан и Транслатлантски тунел, ура!. Аутор у засебним поглављима представља тачке прекретнице, фабулу и сиже романа, тумачи динамику међуодноса историја и алтернативно-историјске садржине романа, да би се потом осврнуо на ликове у појединачним романима, лингвистичку проблематику и дубинску структуру седам романа.

Из оригиналног наслова дисертације избачена је одредница која указује да се ради о британском и америчком научнофантастичном роману, што би требало нагласити, будући да је жанр алтернативне историје заступљен и на другим језичким подручјима. Сматра се да је зачетник овог жанра шпански писац Жуанот Марторел (Joanot Martorell), који је крајем XV века (1490) написао роман Тиранин Бели, у којем имену витез спречава Турке да освоје Константинопољ. Тематика овог жанра се бави питањем које је, уз онтолошка и егзистенцијалистичка питања, можда најпријемчивије људском духу: како би свет изгледао да је ток историје био макар незнатно или пак радикално другачији?

Алтернативне историје су занимљиве већ по природи теме којом се баве, а додатно их чини занимљивим и актуелним А. Б. Недељковић својим карактеристичним изразом и гласом. Очигледна је ауторова неизмерна жеља да жанр научне фантастике приближи широј читалачкој публици и да га уведе у главни ток књижевности, као и огроман напор који је уложио да истражи, разуме и кроз њему својствено тумачење

прикаже и објасни не само у чему лежи књижевна вредност приказаних романа, већ и да расветли значај остварене историје за настанак тих романа. Резултат је књига са којом се мора ући у дискусију. Поједини делови књиге изненађују својим сјајним увидом у односе између романа и њихових алтернативних историја које аутор анализира, док се, са друге стране, може наићи на спорне догматске тачке у тумачењу, које откривају, како је то рекао др Зоран Пауновић у својој рецензији, да је у питању један „узано усмерени рад који се оштро бори да заступи само један, прецизно дефинисан, ограничен приступ – свој сопствени, покушавајући да својим аргументима, без зазора, оповргне и одбаци друге приступе” (6).

Како аутор исправно предвиђа, најспорнија тачка за многе будуће критичаре ове књиге биће одређивање књижевне вредности једног СФ дела, што је уједно основни циљ овог истраживања. Аксиолошки приступ који је овде заступљен, истиче Недељковић, помало је ризичан јер се одређивање вредности књижевног дела најчешће своди на импресионистичку и сасвим субјективну критику. Водећи рачуна да избегне замке импресионистичког тумачења у које би лако могао упасти, аутор јасно ставља до знања да је циљ његове анализе да створи систем вредновања за оцењивање вредности једног одређеног, уског сегмента СФ прозе, и то прозе чија је тема алтернативна историја (22-23). Стога он даје прецизни преглед вредносних критеријума које примењује у својој анализи (89). Као најважнији критеријум вредности СФ жанра издваја онај према којем свако добро СФ дело мора имати добар новум, односно мора да прикаже нешто потпуно ново у свом фиктивном свету.

Али већ у првом поглављу А. Б. Недељковић пише: „Јасно је да новум може и застаревати и да су многи новуми временом пожутели, и у СФ и у реалистичкој књижевности. Кад се то деси, књижевно дело губи на вредности. Илузорно је тражити само „вечне” књижевне вредности: неке од њих су по природи пролазне” (22). Категорија новума, међутим, није својствена искључиво СФ-у, што се и истиче на једном месту. Намећу се питања: како објаснити чињеницу да многа дела, и поред застарелог новума, задржавају своју вечну књижевну вредност? Да ли читаоце СФ жанра привлачи оно што је научно у том жанру или оно што је фантастично? Да ли је заправо снага људске маште одговорна за то да неко дело прогласимо књижевно вредним, иако је такав суд неминовно субјективан? Шта је, прецизније, научно у алтернативним историјама? Да ли и у овом жанру ипак превласт има машта? Најзад, зашто је термин *Science Fiction* преведен као научна фантастика, а не научна фикција – да ли се речју фантастика желео омаловажити значај фикције као нечега што је пука измишљотина у коју не треба веровати?

Читаоци који буду поставили слична питања, видеће да аутор поступно одговара на многа од њих. Мање је значајно то што ауторови одговори само продубљују дискусију о валидности приказаних ставова, колико је значајна чињеница да он предвиђа спорне тачке и проблеме

са којима ће се читалац сусрети током читања ове студије и на њих спремно одговара. Одговара, на пример, зашто у књизи користи скраћеницу СФ уместо НФ (63), разјашњава разлике између науке и фантастике, а у поглављу „Минимална присутност СФ елемената” тврди да је научно у алтернативним историјама често сведено на минимум, што овај поджанр СФ-а чини нискоесефичним.

Ипак, можда би било добро задржати се на једном важном питању, а то је улога маште у СФ делима. Иако само коментарисање ове теме може да открије да се иза њега налази лаик када је у питању СФ жанр, ова тема је незаобилазна, макар зато што је контроверзна. Поглавље „Буквалност научне фантастике” свакако је најпровокативније поглавље у студији. У њему аутор тврди следеће: „Прави је приступ СФ следећи: схватити, заиста схватити и заиста прихватити, да је у сваком правом СФ делу приказани свет буквално и стварно такав какав у њему јесте” (80).

А. Б. Недељковић је у праву када на више места у делу каже да је овај концепт веома тешко схватити. Нарочито је тешко прихватљива његова тврдња да апсолутно ништа у СФ делима није метафорично. Поставља се питање да ли ова тврдња ограничава лепоту процеса тумачења књижевног дела и сама доприноси често коментарисаном стању СФ књижевности као оне која не припада главном току. Да ли у оваквом догматском и буквалном приступу СФ делима вреба опасност од идентификације читаоца са светом који је представљен у делу, док је тај свет, на крају крајева, фиктиван и егзистира искључиво у самом делу? Знатно касније у књизи, у поглављу које се бави новумом у роману Човек у високом дворцу Филипа Дика, аутор каже: „У СФ, скок у другу реалност је скок у други космос, комплетно другу васељену” (216). Другим речима, у СФ-у, реалност је фикција, а то је, по нашем мишљењу, централни парадокс и изазов научнофантастичне књижевности, који отвара простор за даља истраживања уз нарочити осврт на теорију могућих светова Лубомира Долежела.

Књига Алтернативне историје написана је језиком који нисмо навикли да сусрећемо у уобичајеном академском дискурсу, будући да се аутор опире, како сам истиче, помоћу бембл („romo-babble”), те ствари презентује концизним и разумљивим језиком, понегде са сувише детаља који се неке могу учинити ефемерним, али су надасве забавни и поучни, што књигу чини занимљивом и употребљивом широј читалачкој публици. Фанови СФ-а, како садашњи, тако и будући, наћи ће у овој студији материјал који ће их заинтересовати за даља проучавања у оквиру овог жанра. Ту посебно издвајамо поглавља „Тачке прекретнице”, „Динамика међуодноса историја” и централно поглавље 8 – „Алтернативно-историјске садржине”, у којем се издвајају новуми у појединачним романима. Како је један од циљева ове студије да буде само прва у низу научнофантастичних студија и да покрене крагујевачки фаном, никако је не треба заобићи јер она заслужује пажњу и критички осврт који ће помоћи да се овај циљ оствари. Сигурно је да ће она заинтересовати многе читаоце да прочитају и неке од анализираних романа и препознају различите мо-

гућности жанра алтернативне историје, који подстиче читалачку машту да доживи и проживи нове светове. Са ставовима који су изложени у студији читаоци се могу сложити или не, али неће остати равнодушни на жар и доследност којима професор Александар Б. Недељковић брани своје ставове и помаже научној фантастици да се избори за своје место у главном току књижевности.